

Mács József

Sárospatak adománya

Nem a legjobb helyen születtem a világra. Nem jó hely az, ahol nemcsak az égbolt változik az időjárás szeszélye szerint a Palócföld lakóinak feje fölött, hanem az országhatár is, ha azt tulajdonképpen a hazugság és a politikai rosszakarat vezeti el szülőfalumtól körülbelül tizenkét kilométerrel lejjebb, de már abban az antant hatalmak szülte másik országban, amelyet sokáig Csehszlovákiának, most meg már Szlovákiának neveznek. A mi gyönyörűsége Gömörországunk tehát a rosszakarat következtében szakadt két részre. Nagobbik fele a benne lakó magyarok nem kívánt öröme a hazugság szülte államba került, kisebb része meg Magyarországon maradt. Az emberek sírtak, amikor azonban a könnyük felszáradt, tudomásul vették a megváltozhatatlant.

A nővérem után már én is ebben az Eduard Beneš (az első csehszlovák köztársasági elnök) által összehazudott világban születtem. S akkor még nem is volt hozzánk olyan mostoha az új államalakulat az édesanya-ország elvesztése után. A tisztán magyarok lakta Bátka, amely a honfoglalásig visszavezethetően Bátky nevű földbirtokos urától kapta a nevét, úgy élte hétköznapijait, mintha semmi nem történt volna. Református templomában a Sárospatakon végzett lelkész hirdette az ígét, a feltámadás reményének kétféle értelmet adva (feltámadunk és visszakerülünk!), szintén református elemi iskolájában meg a Sárospatakon végzett kántortanítónk tanította

meg szülőfalum iskolaköteles gyermekeit az írás-olvasás tudományán kívül még sok minden másra. Egyszóval magyarul éltük életünket az első Csehszlovák Köztársaság nem magyar világában, csak akkor érzékeltek másféle állapotunkat, amikor jól termő Balog-völgyünk falvait, köztük az enyémet is, a magyarul csak nagyon gyengén tudó pénzes morva kereskedők felkeresték. Két himnuszunk volt, de mi csak az egyiket tudtuk és akartuk elénekelni. A csehszlovák szöveg idegen volt a fülünknek és a lelkünknek. Nagyon rövidre fogva a történetet, így érkeztünk el a templomunk szószékéről annyiszor hallott másféle feltámadáshoz, amely az anyaországhoz való visszakerülésünket jelentette. Amelyről egyik atyánkfia úgy fogalmazta meg egész falum véleményét, hogy most már a nap is másképp süt ránk!

Sajnos, csak hét esztendeig süthetett ránk másképp a nap, de akkor a rongyos, mezítlás szegény gyermek is fényes arccal járt-kelt, mert tudta, édesanya hazája tartja rajta a szemét. Én is ebben az örömsüti-észtendőkben jártam a rimaszombati Egyesült Protestáns Főgimnáziumba. Apám és egy alföldi tanárom tetszésére, aki természetrajzot tanított, mégis mindig úgy kezdte az órát osztálytársaim nem kis öröme, hogy no Mács, mesélj nekünk! Én is mondhattam volna neki, meséljen a tanár úr, mert nekem ugyanúgy tetszett az alföldies beszéde, mint neki az én palócos kiejtésem. Egyszóval mind a ketten rájöt-

tünk, hogy mi tulajdonképpen egy nyelvet beszélünk, de kiejtés tekintetében kétféleképpen! S mikor mi így játszadoztunk az órái kezdésével, kitört a második világháború, rátörtek a palóc falvakra a sasos behívók, sírtak az édesanyák, a testvérek, s mi a nővéremmel csak azért nem sírtunk, mert apám a Hangya szövetkezet üzletvezetője volt, s felmentését a háború végéig érvényesen elintézte a budapesti székhelyű Hangya Vezérigazgatóság.

Aztán a hét évig tartó örömnünknek üröm lett a vége. Mert a mennydörgéshez hasonlítható háborús időben rossz helyen álltunk, és belénk csapott a villám. Elvesztettük a háborút, s szegény édesanya hazánk újra elveszített bennünket is, ismét visszakerültünk oda, ahol egyszer már voltunk, és ahová soha nem kíváncsoztunk, s megjárták szüleinkkel és velünk a poklok poklát, bennünket, valamennyiünket kikiáltottak a köztársaság feldarabolóinak, a háború kirobbantóinak, s elkobozták szüleinktől a házukat, földjüket, elvették tőlünk, gyermekektől az iskoláinkat, a sötétség félelmetes lepedőjét borították ránk, hogy alatta pisszenni se merjünk. S mikor mindezek történtek velünk, három és fél gimnáziumi osztályom volt. Rimaszombatban pedig a gimnáziumot egyik napról a másikra szlovák nyelvűvé változtatták, hogy aztán kit erre, kit arra kergessenek a szelek. Berendelték az iskolába a magyar szülőket, és közölték velük, hogy az olyan gyermekek, mint amilyen én is voltam a három és fél gimnáziumi osztályommal, megkaphatják a negyedik osztály elvégzéséről szóló bizonyítványukat, ha a szülők aláírnak egy olyan nyilatkozatot, hogy gyermeküket Magyarországon taníttatják tovább! Ez a jóakarát látszatába csomagolt szándék már előre vetítette árnyékát a később bekövetkező borzalmaknak. Én azonban akkor már negyedik gimnazista voltam egy szülői aláírásért kapott negyedik osztályos

bizonyítvánnyal. Hozzáteszem mindjárt, hogy anyanyelvű gimnázium nélkül.

Az embertelenül két teljes esztendeig tartó pihentetésem miatt teljesen begyepesedett az agyam, s apám sem tudta, mihez kezdjen velem. El volt foglalva a maga bajával, mert hiszen őt is kivetkőztették a Hangya-üzletvezetői fehér kabátjából, és hogy nem lett földönfutó, annak köszönhetette, hogy kőművesmesteri oklevele is volt. S kőművesmester korában egy szlovák faluban, magyar neve szerint Meleghegyen, helyeztet el egy szlovák családnál, ahol a családfőt történetesen Rákosi Sámuelnek hívták. Alig melegedett meg náluk a helyem, rá kellett jönnöm, hogy Rákosi bácsiék annak örültek, hogy magyarul beszélgethetek velem, engem meg az szomorított el, hogy házuk fedele alatt aligha tanulok meg szlovákul. Apám beszélt a szlovák tanítóval, fogadjon be három és fél vagy már négy gimnáziumi osztályommal az elemi iskolába, az egészen kicsi és nagyobbacska gyermekek közé. Soha annyit nem unatkoztam, mint ott. Sem a tanítót, sem a tanulókat nem értettem. A szlovák nyelvből semmi nem ragadt rám. Végül apámat kész helyzet elé állítva hazaszöktem Meleghegyről, s azzal a kijelentéssel ijesztettem rá a szüleimre, hogy én oda már nem térek vissza, inkább világgá megyek.

A „sem túled, sem hozzád” helyzeten egy szomszéd falusi, balogtamási, akkor már negyedik osztályos pataki diák segített át, Bódi Elemérnek hívták. 1947-ben, nyári szünidőre hazatérőben a Szívos-szögi házunk kerítése mellett ment el, s amikor meglátott az udvaron, azt kérdezte tőlem, hány gimnáziumi osztályod van neked? Apám segedelmével négy, feleltem. Gyere akkor Patakra a tanítóképzőbe! Nincs arra pénze a szüleimnek. Neked ott tandíjat, internátusi díjat, de még kosztpénzt sem kell fizetned. Az innen oda átszökő diákok jó szívvel fogadják, és mindenben támo-

gatják. Ma is áldom az Egek Urát, hogy hallgattam rá, s szeptember tizenharmadikán éjszaka Lénártfalva és Bánréve között apám vezetésével jól feltarisznyázottan átszöktem Magyarországra.

Még tizenhét éves sem voltam. Miután minden úgy történt, ahogy Bódi Elemér mondta, apám megnyugodva tért haza, én pedig ismerkedtem új környezetemmel, a tanítóképző gyönyörű épületével, a kisvárossal, amelynek fő- és mellékutcáit járva, akármerre fordultam, a vár, a Nagykollégium, a házak, az emléktáblák és a szobrok Sárospatak nagy történelmi és diákváros múltját lehelték rám! Mikor e sorokat rovom, hallom a képzős orgonánk bűgő hangját, a zongora billentyűinek trillázó dallamát, a felcsendülő és a szépségükben egymást fölülmúló református énekeket, amelyekről akkor még csak nem is sejtettem, hogy végleges visszatérésem után segítségemre lesznek újságírói, de még jobban írói munkásságomban, hiszen végül is a pataki képző ismertette fel velem, hogy negyvenötötől mostanáig történő üldöztetésünk hasonlatos a kálvinisták hajdani, gályarabságos üldöztetéséhez! Így aztán ha alkotászabadságra messzebbre elvonultam Pozsonytól, a két munkámat segítő legfontosabb könyv, amit magammal vittem, az énekeskönyv és a biblia volt. Az énekeskönyvből vett idézetekkel mondtam el olyan dolgokat, amelyeket másképp igen veszélyes lett volna elmondani.

A képző nagy műveltségű igazgatója és tanárai az én két évig teljesen begyepesedett fejemmel is csodát tudtak tenni. Fél év alatt bepótolatták velem a rám kényszerített elmaradást. És mintha mondták volna is, aki a szülőfalujától anynyira messze került, és egyik legnagyobb költőnk verssorával élve tilalmas dologra adta a fejét a határ átlépésével, az tanuljon, mutassa meg a szüleinek, a falujának, az osztálytársainak, hogy szorgalommal a

legjobb tanulók közé is felkerülhetek. Persze ebbéli törekvésemhez az Egek Ura is segítséget nyújtott azzal, hogy osztálytársammá tett egy bánhorváti, hozzám hasonlóan megkésített tanulót, Nagy Károlyt, akinek a feje begyepesedés tekintetében hasonlított az enyémhez, de különbözött is abban, hogy ő az édesapja Don-kanyari hősi halála miatt késett, a négy polgárijával munkára kényszerült, hogy keresetével segítsen a három gyermekét nevelő édesanyjának. Bizonyára megláttuk egymás fejében a gyepet, mert a mindennapi lecke megtanulására úgy összeálltunk, mint a lovak a szekérrúd két oldalán! S még amikor senki sem beszélt róla, már mint a magyar-magyar kapcsolatról, mi már tudtuk, hogy segítenünk kell egymást. Ennek a segítő összefogásnak köszönhetem, hogy félévkor az egy kettes kivételével csupa egyesek (az akkori legjobb osztályzatok) sorakoztak a bizonyítványomban. Félttem apámnak megmutatni, mert attól tartottam, hogy jól elveri rajtam a port, miután megkérdezi, a gimnáziumban miért nem tudtál így tanulni? Sárospatakon nádpálcával állnak fölötted? Ma sem értem az okát, hogy tanárim noteszában csupa egyes osztályzatok sorakoztak a nevem mellett. Egyszer fordult elő, arra már nem emlékszem, hogy miért, a földrajz tanárnőnknek nem tudtam jól felelni a kérdéseire, de a csupa egyesek mellé nem volt szíve beírni a négyest. Nyilván ezzel a gyerekekkel valami történhetett. Szerelmes lett valamelyik lány osztálytársába. Egyébként is jópofa fiú, Mikszáth palócának is megfelelné, ha másképp kelti is a derűtséget, például úgy, hogy az ő felelésében a felfedező hajósok India partjainál *kiköttek*, s nem *kikötöttek*, s az ő almájában *kukac* lakozott, nem *pondró*, stb. A kukacra persze rá is fizettem, mert az új keresztnévemet találtam ki magamnak, azután már csak így szólítottak az osztálytársaim.

A pataki képző valóban csodát művelt velem. A tanulás mellett megszerettette az olvasást, Gárdonyi, Mikszáth, Jókai, Móricz, Móra és sok más író könyveit. Megismertette velem hazánk akkor élő nagyjait, például Veres Pétert honvédelmi miniszteri minőségében, aki valamennyi őt hallgató pataki diák megbotránkozására nem kitüntetésektől csillogó-villogó tábornoki egyenruhában jött be a Nagykollégium dísztermébe előadást tartani a nagy francia forradalomról, hanem csak úgy parasztosan, csizmában, csizmanadrágban, lajbiban és hófehér kigombolt ingnyakkal, így aztán természetesnek is hangzott legelső mondata: „Honvédelmi miniszter lennék vagy mi a jó fene!” De jöttek Angliából is tudós teológiai tanárok előadást tartani, közülük néhányan prédikáltak is a református templomban, ahol olyankor Tóth Károly, a mi ének- és zenetanárunk orgonált, mert sorrendben, ahogy én tudom, harmadik vagy negyedik orgonaművész volt az országban. Ilyen nagy, híres iskola volt az, ahol én tanultam. Falai között értettem meg, hogy miért mondták úgy szüleink és nagyszüleink, hogy a jó papot és a jó tanítót Sárospatak küldi a református falvakba és városokba! Ez így is volt igaz. Talán a majdani református papot látta meg bennem a képző egyik legszeretettebb tanára, Ködöböcz Józsi bácsi, mert második koromban már legátusnak küldött a saját falumba. Anyám eme örömhír hallatára a Jóistennek legjobban tetsző Bocskai-ruhát varratta meg nekem nem kis pénzért egy rimaszombati szabónál, hogy abban kerüljek a szószéke a Mennyei Atya közelébe. A jó tanulásommal aztán még azt is elértem, hogy második képzősként bekerültem a szupplikálók tizenöt fős csoportjába, amely egyházi és világi műsorával a Száraz-völgy református községeiben gyűjtött pénzt a pataki iskoláknak. Tarr László osztálytársammal azért tehattük ezt,

mert az otthonról hozott hegedűnket nem függesztettük a babiloni énekművészek szerinti fűzfákra!

Karácsonyi és húsvéti nagy ünnepeinken szöktem haza a szüleimhez, s erre vonatkozólag is igaz a közmondás, hogy addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. Rosszakarató feljelentésre álltam a putnoki járásbíró előtt tiltott határátlépés vádjával. A bíró felmentett, mert hiszen azért sértettem törvényt, mert az anyanyelvemen akartam tanulni. Az ügyész azonban fellebbezett, így aztán a debreceni Tábla-bíró előtt is meg kellett jelennem, hogy végighallgassam a nagyon mogorva bíró kioktatását. „Hogyan képelem én a dolgot, hogy a határ galambdúc? Ha ide repülsz az anyanyelvemen tanulni, maradjak is itt, ha oda repülsz, vagyis haza, maradjak is otthon, mert az ide-oda repülés nem megy?” „De tisztelt bíró úr, nekem a szüleim és a testvérem ott élnek, legalább a nagyobb ünnepeken látni akarom őket...” „Mondtam, hogy ez így nem megy. Ez az utolsó szavam!” És intett, hogy elmehetek, s mielőtt a tárgyaló teremből kibotorkáltam volna, utolért, és azt mondta: „Amit bíróként mondtam magának, azt másképp nem mondhattam. De most már a futószőnyegen állok, s itt azt mondom, hogy csak tanuljon nálunk nyugodtan, és ha a szüleit látni kívánja, szökjön is haza, de úgy, hogy az Isten se lássa, mert ismét ide kerül!” Úgy néztem rá, mint aki nem érti, hogyan lehet a gonoszból egyszerre jó ember Debrecenben? Következő nyúlfarknyi mondatával azt is megmagyarázta: „Én is kassai vagyok!”

Máig megfejtethetlen számomra az a bizonyos pataki szellem, amelyről annyi szó esik Ködöböcz József *Sárospatak a magyar művelődés történetében* című könyvében is. Szerintem nem egyéb az, mint örökös tudásszomj és helytállás, halálig tartóan a nemzethez való hűség, s ha a

helyzet úgy kívánja, akkor a hazáért akár a hősi halál vállalása is. De hogy nagyon idevágó példával éljek: Patakon, a tanítóképzőben is, nagyon sok, a határon éjszaka átszökdöső felvidéki diák tanult, s azoknak a lelkébe szinte teljesen észrevétlenül fészkelte bele magát sírig tartóan az a bizonyos tapinthatatlan, ugyanakkor nagyon is érezhető pataki szellem. Mondom is mindjárt a példát. Az én hálószoba és szilenciumi főnököm egy egész esztendőig a már ötödikes, tanító úrnak is szólított, szintén felvidéki, kistárkányi Tolvaj Bertalan volt, akinek királyhalmeci emléktáblája avatásához engem kértek fel ünnepi szónoknak. Most október első vasárnapjának délutánján Tolvaj Bertalanról úgy fogok beszélni, hogy hősiezen nemcsak a harmezőkön lehet meghalni, hanem a nemzeti kisebbségünkért folytatott küzdelemben is, ahogy ez vele is történt. A Magyarországon készült márványtáblájába biztosan belevésték, hogy élt mindössze 48 évet. Szívinfarktus végzett vele. A kutató leírja majd vele kapcsolatban hősi halálának az okát. Én most csak annyit mondok el, hogy 1969-ben, amikor megalakult a Szlovák Szövetségi Köztársaság, amelynek a kormányában a szintén volt képzős pataki diák, Dobos László író tárca nélküli miniszter lett, Tolvajt bírta meg a kormány Nemzetiségi Titkárságának a vezetésével. Ekkor terjedt el Dél-Szlovákia szerte a viccem, amely úgy szólt: „Miért nincs Dobosnak tárcája? Mert Tolvaj a munkatársa!” A szlovákiai magyar akkor is tud nevetni, ha a nap huszonnégy órájában egyfolytában sírnia kellene... Aztán jött a Gustav Husák- és Miloš Jakeš-féle könyörtelen számonkérés. Ezt sem részletezhetem itt. Ahová kényszerített bennünket a sors, ott a büntetéseinknek és számonkéréseinknek soha nincs, nem is lehet vége! Megszólalásom befejezéséhez közeledve bátorkodom itt, a tanítóképzés százötven

évére emlékezők előtt elmondani, hogy a pataki szellem a beoltott tanítványban ott kezd el munkálkodni, ahová kerül! És Trianon után is, 1945 után is tudta, mit kell tennie. A humánus pataki szellem, akár képzős, akár másmilyen, okosan és keményen és főleg nem megalkuvóan harcos szellemmé tud változni nemzete és jövője érdekében! Így munkáltatta hordozóját lepusztított, az embereket megalázó, a vagonától és a házától a kollektív háborús bűnösség vádjával „megszabadított”, az értelmiségétől megfosztott felvidéki területen. S a pataki szellemmel megáldott képesített tanító sietett segítségére a magyar iskolák újra megnyitása után a gyorstalpaló hathetes és kilenchnapos képesítéssel rendelkező tanítóknak, a Mikszáth-féle hályogkovácsoknak, akik szerencsére nem ismerték fel, hogy mit csinálnak, mert ha igen, remegett volna a hangjuk és a lábuk, s nem mertek volna ráállni a katedrákra! Földig lerombolt kultúránk templomát is újra fel kellett építeni, ez sem ment volna a pataki szellem biztatása nélkül! Az énekkarok egész sorát is pataki szellemű és képesítésű tanítók szólaltatták meg először! A magyarság romló helyzete miatti tiltakozások sora is a bátorító pataki szellemnek volt köszönhető! Segítette a meghurcolt, meggyötört szlovákiai magyarság talpra állását, ellenállt, amennyire tudott az etnikumunkat feltöredező, az iskoláinkat elnéptelenítő, újra és újra jelentkező, rosszindulatú szándékoknak.

Az állandósult nyomás azonban olyan nagy volt, hogy itt most, önök előtt kijelenthetem, hogy a hatvanas évek eleji, magyar iskolákat látogató 104 ezer gyermekből ma már ötvenezernél is jóval kevesebb tanul magyarul. Ez, bátran állítom, megtévesztő szülői akarat következménye. Ha nem tudtak tőlünk megszabadulni negyvenöt után, a felgyorsított asszimilálás lapátjára tettek bennünket. Egyetlen dolog állíthatná meg

hosszabb távra tervezett felszámolásunk folyamatát, az autonómia! Erről azonban a szlovákok hallani sem akarnak. Mert ha beleegyeznének, saját kezünkbe vehetnénk sorsunk irányítását. Kiemelhetnénk nyakunkat a fojtogató jármukból! S autonómiatörekvésünket a magyar kormány is csak bátortalanul meri támogatni. Így állunk a huszonegyedik század első évtizedének második felében.

Van egy nemrégiben megjelent regényem. *Trianon harangjai* a címe. Hőse, a református pap, egyetértésben a presbitériummal és a falu népével, nemcsak annak harangoztat, akinek testét teszik az anyaföldbe, annak is, akit a magyar lelkében

halasztanak meg, s ha minden pap követné hősi példáját, a harangzúgásnak a Kárpát-medencében soha nem lenne szünete! Akiben azonban haláláig a pataki szellem munkál, az utolsó erejével is menti szerencsétlen sorsú népének az újra és újra meglékelt hajóját, bátorít, soha nem csügged és már-már eszelősen betömi a lyukakat. Én a pataki Tanítóképző Főiskola hallgatóit is ilyen elszánt tanítványoknak látom! Ezért és mindenért, amivel Pataknak és tanítóképzőjének tartozom, egyik további szép református énekünk sorával mondok köszönetet, vagyis úgy, hogy hálaének zsong az ajkamon. Isten áldja százötven éves múlttra visszatekintő tanítóképzésünket!

(Elhangzott a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karának 150. éves jubileumi ünnepségén, Sárospatakon, 2007. szeptember 28-án. Olvasóink figyelmébe ajánljuk a pataki gimnazista Koncsol László, József Attila-díjas felvidéki író hasonló tárgyú visszaemlékezését, amely „Sárospataki történetek, 1947-1950” címmel lapunk 2005. évi 4. számában jelent meg.)

Merengés, 1925.